

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
Одељење историјских наука / Одбор за археологију

The background of the lower half of the poster is a photograph of an archaeological excavation. On the left, a large, light-colored stone bust of a person's head is partially visible. The ground is dark brown soil, and various archaeological finds are scattered around, including a small wooden tool, a brush with a red handle, and some bones. The text is overlaid on this image.

Научни скуп
АРХЕОЛОГИЈА И ДРУШТВО

30. октобар 2026. Свечана сала САНУ, Кнеза Михаила 35/II, Београд

ОРГАНИЗАЦИОНИ ОДБОР

Академик Вујадин Иванишевић,
председник Одбора за археологију

Дописни члан САНУ Весна Бикић,
Археолошки институт

Владимир Михајловић,
Филозофски факултет, Универзитет у Београду

Адам Црнобрња,
Народни музеј Србије

ПРОГРАМ

- 9:00–9:15 Отварање скупа
- 9:15–9:45 **Весна Бикић и Вујадин Иванишевић**
Уводна реч

СЕСИЈА 1. Национални капитални пројекти – стање и перспективе

Модератор академик Вујадин Иванишевић

- 9:45–10:00 **Душан Михаиловић**
Полазне претпоставке, методолошки приступ и резултати новијих истраживања најраније праисторије на тлу Србије
- 10:00–10:15 **Кристина Пенезић**
Капитални пројекат Винча – Бело брдо кроз призму теренских истраживања
- 10:15–10:30 ПАУЗА
- 10:30–10:45 **Иван Бугарски**
Српско–француска археолошка истраживања у области Царичиног града: домаћа искуства у билатералном научном пројекту
- 10:45–11:00 **Дејан Радичевић**
Средњовековни споменици Рудника и Венчаца: између археолошке интерпретације и ревитализације
- 11:00–11:15 **Милош Живановић**
Брсково и ожиљци рударске експлоатације
- 11:15–11:30 **Дубравка Ђукановић**
Културно наслеђе као централна тема "капиталних" пројеката националног значаја
- 11:30–11:45 **Наташа Миладиновић–Радмиловић**
Изазови истраживања древне ДНК (дДНК)

11:45–12:00 ДИСКУСИЈА

12:00–13:00 ПАУЗА – КЕТЕРИНГ – Клуб САНУ, међуспрат

СЕСИЈА 2. Заштитна археолошка истраживања – између легислативе и праксе

Модератор Владимир Михајловић

13:00–13:15 **Адам Црнобрња**

Археолошко наслеђе и легислатива у Србији

13:15–13:30 **Александар Алексић**

Заштитна археолошка истраживања у Србији – између спасилачке и превентивне археологије

13:30–13:45 **Невена Дебљовић Ристић**

Рањивост археолошког наслеђа на подручју Старог Раса са Сопоћанима као последица политичко–идеолошке асиметрије моћи

13:45–14:00 **Ивана Пашић**

Заштита археолошког наслеђа у Бачкој – методологија и пракса

14:00–14:15 ДИСКУСИЈА

14:15–14:30 ПАУЗА

СЕСИЈА 3. Археологија, културно наслеђе и јавност – интерпретација, ревитализација, видљивост

Модератор Невена Дебљовић Ристић

14:30–14:45 **Владимир Михајловић**

Археолошко наслеђе у Србији: између науке и идентитетских потреба

14:45–15:00 **Владан Здравковић**

Историјске визуелизације и 3Д дигиталне реконструкције – стари изазови, нови алати

- 15:00–15:15 **Милош Спасић**
Да ли је прошао воз или смо ухватили талас – О релевантности српске археолошке праксе у музејима и савременом друштву
- 15:15–15:30 **Славица Вујовић**
Археологија и културни предео: Од Тентативне листе до стварности заједнице (Случај Бача)
- 15:30–15:45 **Снежана Голубовић**
Археолошко налазиште Виминацијум – модел очувања културног наслеђа
- 15:45–16:00 ДИСКУСИЈА
- 16:00–16:15 **Весна Бикић и Вујадин Иванишевић**
Завршна реч

ПОЛАЗНЕ ПРЕТПОСТАВКЕ, МЕТОДОЛОШКИ ПРИСТУП И РЕЗУЛТАТИ НОВИЈИХ ИСТРАЖИВАЊА НАЈРАНИЈЕ ПРАИСТОРИЈЕ НА ТЛУ СРБИЈЕ

Душан Михаиловић

Универзитет у Београду – Филозофски факултет, Одељење за археологију

Новија истраживања палеолита и мезолита у Србији која су предузели Филозофски факултет у Београду и Народни музеј Србије су реализована у оквиру више националних и међународних пројеката. Националне пројекте су финансирали републички органи и организације (Министарство културе, Министарство просвете и науке и Фонд за науку), док су међународни пројекти реализовани у сарадњи са различитим институцијама. Најдужа и најсвеобухватнија сарадња остварена је са Универзитом у Винипегу и Универзитетом Аризона у Тусону.

Пројекти су конципирани са циљем да се а) добије целовита слика о климатским и еколошким променама и насељености централног Балкана у плеистоцену и раном холоцену, б) стекне увид у сукцесију и територијалну диференцијацију палеолитских и мезолитских технокомплекса и в) реконструишу образци у друштвеном, економском и симболичком понашању палеолитских и мезолитских група које су насељавале ово подручје.

Сведочанства о доњопалеолитском насељавању потврђена су у пећини Мала Баланица, где је нађен фрагмент вилице хоминина (највероватније *Homo bodoensis*-а) стар више од 400 хиљада година. Истражена су бројна средњопалеолитска налазишта (Велика Баланица, Пештурина, Шалитрена пећина, Петроварадинска тврђава, Хаџи Проданова пећина) датована у временски распон између 300 хиљада и 42 хиљаде година, а у неким од њих (Велика Баланица, Пештурина) су нађени остаци неандерталаца. Испитан је и велики број горњопалеолитских налазишта из периода пре 42–20 хиљада година, укључујући Шалитрену пећину, Велику пећину и Козју и Малу пећину. Остаци *Homo sapiens*-а стари 32 хиљаде година пронађени су у Козјој пећини. Епипалеолитски налази стари 13–12 хиљада година потврђени су пећини Арена код Мајданпека, док су мезолитски налази, први који су откривени ван Ђердапа, документовани у пећини Пештерија код Звоначке бање.

Новија истраживања су бар делимично попунила празнину у познавању палеолита и мезолита на Балкану и омогућила боље сагледавање културних контаката и популационих померања између југозападне Азије и средње и западне Европе, али су отворила и многа питања на која тек треба да буде одговорено.

КАПИТАЛНИ ПРОЈЕКАТ ВИНЧА–БЕЛО БРДО КРОЗ ПРИЗМУ ТЕРЕНСКИХ ИСТРАЖИВАЊА

Кристина Пенезић

Универзитет у Новом Саду – Институт Биосенс

Археолошки локалитет Винча – Бело брдо је културно добро од изузетног значаја за Републику Србију. Прва теренска истраживања локалитета су спроведена 1908. године, и од тада, значај Винче како у археолошком, тако и у ширем, друштвеном контексту се не смањује. Овакав статус у стручним круговима је потпуно оправдан – стотине година континуитета током периода неолита, преко осам метара културног слоја, богатство материјалне културе, мултидисциплинарни приступ истраживањима са применом најновијих метода, очуваност археолошких остатака, је само део онога што Винчу – Бело брдо чине важним налазиштем. Поред остатака из праисторије, на локалитету се налази и једна од највећих истражених некропола из периода средњег века, са преко хиљаду документованих гробова.

Винча – Бело брдо је осим у научним круговима веома позната и у широј јавности. Локалитет, као и налази који потичу са њега су присутни и у популарној култури, уметности, као инспирација за сувенире, али Винча плени пажњом и у псеудонаучним круговима, а све ово доприноси да је једно од најпознатијих археолошких налазишта у Србији.

Због свега наведеног, локалитет је потпуно заслужено добио статус Капиталног пројекта за Републику Србију (капитални трогодишњи пројекат (прва фаза), завршен 2023. године). У том периоду, приступ је био свеобухватан – локалитет је добио нови визуелни идентитет, спроведен је међународни конкурс за архитектонско-урбанистичко решење локалитета, обављена је санација дела клизишта на налазишту уз финансијску подршку која је добијена кроз Амбасадоров фонд за заштиту културне баштине САД, спроведена је једна фаза експропријације, као и заштитна археолошка ископавања на делу локалитета под утицајем клизишта.

Ово излагање је посвећено представљању теренских истраживања у условима изузетног интересовања јавности, у сарадњи са многобројним међународним, републичким, градским и општинским институцијама, као и координацији различитих активности на заштити, истраживањима и презентацији локалитета.

СРПСКО-ФРАНЦУСКА АРХЕОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА У ОБЛАСТИ ЦАРИЧИНОГ ГРАДА: ДОМАЋА ИСКУСТВА У БИЛАТЕРАЛНОМ НАУЧНОМ ПРОЈЕКТУ

Иван Бугарски

Археолошки институт

Царичин град се издваја по столетном историјату истраживања и великим именима српске археологије која су га откривала, па је био добро познат када је, 1978. године, отпочета сарадња са Француском школом у Риму. У доба краткорочних пројеката, вишедеценијска билатерална истраживања античких градова, праћена серијама монографија, представљају реткост. Драгоцена су јер се на великим налазиштима до вредних резултата долази дуготрајним радом, без обзира на пословично слабије финансирање. Осим немерљивог значаја налазишта у оквирима рановизантијске историографије, археологије, историје архитектуре, урбанизма и сл., француска страна се определила за Царичин град и због веома компетентних и посвећених српских сатрудника. На успешан систем документације истраживања Сирмијума, где је Владислав Поповић сарађивао са колегама из САД, наслонила се новина коју су донеле француске колеге, предвођене Ноелом Дивалом и Жан-Мишелом Спизером – ископавања у систему стратиграфских јединица.

Пажљива истраживања довела су до изузетно прецизног датовања налаза, слојева и хоризоната, па је Царичин град (и) по том параметру референтан локалитет своје епохе. Без тако детаљне документације не би било могуће вршити запажене архитектонске анализе и 3Д реституције. Томе су пуно допринела ревизиона ископавања Акропоља са Епископском базиликом и других цркава, која је водио Ноел Дивал. Нарочито су били успешни програми истраживања насеља у Доњем и Горњем граду које су, током више од три деценије, предводили Вујадин Иванишевић и Бернар Баван.

Врло рано, већ 1980. године, приступило се геоелектричним снимањима, што је била трајна инспирација српском тиму, који је у последње две деценије преузео иницијативу у организовању и вршењу теренске и даљинске проспекције, укључујући и прва ласерска скенирања из ваздуха у нашој археологији. Нови подстрек француски тим дао је недавно, увођењем палеоклиматских испитивања. Методолошке новине из Царичиног града су се постепено примале у нашој археологији. Данас их екипа, коју предводе Катрин Вандерхајде и Иван Бугарски, уз свесрдно учешће претходних руководилаца, интегрише у актуелни програм радова који се, као и раније, одвија у договору двеју страна, у складу с највишим професионалним и етичким стандардима.

СРЕДЊОВЕКОВНИ СПОМЕНИЦИ РУДНИКА И ВЕНЧАЦА: ИЗМЕЋУ АРХЕОЛОШКЕ ИНТЕРПРЕТАЦИЈЕ И РЕВИТАЛИЗАЦИЈЕ

Дејан Радичевић

Универзитет у Београду – Филозофски факултет, Одељење за археологију

Саопштење има за циљ да на примерима археолошких истраживања средњовековних налазишта, која се на Руднику спроводе од 2009. године, а на Венчацу од 2013. године, укаже на различите аспекте археолошке праксе и њихову повезаност са актуелним друштвеним контекстом. Места и улоге археологије у науци и друштву, у овим конкретним примерима, првенствено се очитује кроз несклад и раскорак који постоји између самих ископавања и судбине налазишта након њиховог завршетка. На једној страни сагледава се значај остварених научних резултата и нових сазнања која доприносе поузданијем тумачењу прошлости, док су на другој актуелни проблеми заштите, ревитализације и управљања овим значајним културним наслеђем.

БРСКОВО И ОЖИЉЦИ РУДАРСКЕ ЕКСПЛОАТАЦИЈЕ

Милош Живановић

Центар за конзервацију и археологију Црне Горе

Позната је историјска чињеница да је средњовјековни град и рудник Брсково током друге половине 13. стољећа представљао извор привредне снаге средњовјековне државе Србије. Брсково је мјесто у којем је основан први српски рудник, прва ковница сребрног новца а о значају који је град имао за развој трговине свједочи и постављање дубровачког конзула у њему за потребе цијеле средњовјековне Србије већ 1278. године.

И велики број историјских помена, забиљежених у повељама српских владара, хроникама и архивским документима Дубровника и Котора, говори о значају Брскова и његовој улози у развоју урбане културе средњег вијека. Додуше, његов нагли успон доживљава крах крајем 14. стољећа када се, услијед политичких нестабилности, историјских и економских промјена, живот у граду нагло гаси.

Брсково је данас комплексно археолошко налазиште, зарасло у густу шуму између десних притока ријеке Таре, Руднице и Бјелојевића ријеке, недалеко од Мојковца у Црној Гори. Археолошка истраживања, започета прије скоро деценију, посвједочила су изузетним налазима и указала на космополитски карактер овог рударско-трговачког града.

Досадашњи археолошки подаци помогли су да се уоквири слика трговачког насеља Догањица у чијем су се центру налазила два црквена објекта. Одмах уз насеље и уз ријечна корита простиру се остаци рударства и металуршка постројења која показују сличности са истовременим рудницама централне Европе. Цијела област била је надзирана од стране фортификационог система у чијем се средишту налазила брковска тврђава Градина.

Савремене рударске активности са краја 20. стољећа девастирале су централни дио Догањица, тако да су остаци рудника већином уништени, а једна од цркава и средњовјековни трг затрпани великим наносом јаловине. Оваква ситуација отежала је археолошка истраживања и знатно усложнила презентовање богате културне баштине.

На крају, рудоносни крај Брскова и даље је интересантан страним рударским компанијама, што доводи до нових изазова у будућности локалитета али и улоге археологије у очувању културног наслеђа.

КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ КАО ЦЕНТРАЛНА ТЕМА "КАПИТАЛНИХ" ПРОЈЕКТА НАЦИОНАЛНОГ ЗНАЧАЈА

Дубравка Ђукановић

Академија уметности Нови Сад

Министарство културе иницирало је финансирање два трогодишња капитална пројекта у области културе за период 2020-2023. године. Пројекат „Истраживање, заштита и презентација археолошког налазишта Бело брдо у Винчи“ имплементиран је у периоду 2021-2024, док је још увек актуелна имплементација пројекта "Конзервација, рестаурација и презентација археолошког налазишта Царичин град" покренута 2022. Оба пројекта декларативно обједињују истраживање, заштиту и развој науке и туризма на археолошким локалитетима.

Рад разматра усаглашеност теоријских модела заштите, валоризације и презентације културног наслеђа са могућностима и резултатима реализације капиталних пројеката. Компарацијом потреба локација наслеђа Бело брдо и Царичин град у складу са постулатима науке о заштити културног наслеђа, са стварним и потенцијалним утицајем реализованих и планираних активности, рад осветљава стање истраживања, разумевања, техничке и правне заштите и управљања овим археолошким локалитетима. У светлу међународних доктринарних докумената анализира се врста, ток, временски оквир, предности и последице спроведених и планираних интервенција. Посебна пажња посвећена је начину на који различити учесници у процесу имплементације тумаче стратешку визију ових пројеката и претварају је у конкретне, мерљиве и спроводиве мере, усклађене (или не) са националним законодавством и међународним стандардима. Рад отвара питање у којој мери такве мере доприносе одрживој визији дугорочне заштите, презентације и управљања локацијама наслеђа.

Посебан осврт рада је на улогу локалне заједнице и изазове који се отварају пред њом. У једном од анализираних случајева заједница нема изграђен или има амбивалентан однос према вредностима наслеђа чији простор баштини, док у другом наглашено активно делује, често без сагласности службе заштите. У том контексту рад истиче мултидисциплинарни карактер заштите, који омогућава доношење усаглашених одлука у циљу очувања и унапређења локација наслеђа.

Коначно, рад указује на применљивост приступа заснованог на вредностима (values-based approach) и приступа заснованог на појму места (place-based approach) као модела за обликовање одрживих стратегија заштите и превазилажење јаза између теорије конзервације и практичних изазова очувања археолошких локалитета и историјског урбаног пејзажа.

ИЗАЗОВИ ИСТРАЖИВАЊА ДРЕВНЕ ДНК (дДНК)

Наташа Миладиновић-Радмиловић

Археолошки институт, Одељење за биоархеологију са лабораторијом

Прве анализе дДНК, односно делова молекула ДНК (дезоксирибонуклеинске киселине) екстрахованих из људских ткива откривених током археолошких ископавања, спроведене су током 1980-их. Услед методолошких ограничења, ове анализе су тада углавном биле усмерене само на успешну екстракцију молекула ДНК и доказивање њихове аутентичности.

Данас, развој методологије молекуларне биологије омогућава знатно ширу примену анализе дДНК у физичкој антропологији, археологији, еволуционој биологији, форензици и палеопатологији. Добијени резултати се могу користити за реконструкцију еволутивних процеса, односа између различитих популација у прошлости, односа између одређених група и појединаца унутар саме популације, за одређивање пола сахрањених индивидуа уколико из било ког разлога недостају елементи на скелетним остацима релеватни за полно детерминисање, као и за утврђивање присуства патолошких промена, генетски одређених или инфективних, које се не могу утврдити макроскопским методама.

Међутим, и поред свега наведеног, главни изазов и даље представља интерпретација резултата добијених анализом дДНК, односно усклађивање података и међусобно разумевање стручњака из различитих дисциплина укључених у овај процес. На основу наших досадашњих искустава, стиче се утисак да је заиста неопходна сарадња стручњака из различитих области и усклађивање методолошких оквира, како би се једном проблему, у нашем случају, што вернијем реконструисању живота у прошлости, приступило на прави начин. У самом излагању биће представљени примери добре и лоше праксе, али и предлози за унапређе оваквих типова сарадњи у будућим истраживањима.

Са друге стране посебан изазов представља и начин на који би требало добијене резултате овакве врсте истраживања представити широј јавности. Нажалост, неретко се дешава да у средствима јавног информисања резултате оваквих истраживања, без претходног консултовања са стручњацима, углавном представљају или коментаришу људи који су лаици, и који су прочитавши такве радове убеђени да су у довољној мери разумели суштину научне интерпретације. Такође, оваква истраживања се понекад представљају и као сензационалистичка, а у неким случајева могу бити и злоупотребљена у дневно политичке сврхе.

АРХЕОЛОШКО НАСЛЕЂЕ И ЛЕГИСЛАТИВА У СРБИЈИ

Адам Н. Црнобрња

Народни музеј Србије, Српско археолошко друштво

Археологија као наука која се бави материјалним остацима прошлости дубоко зависи од физичке очуваности али и опстанка предмета, објеката и контекста које проучава. Поред самог протока времена и природних услова који неминовно утичу на пропадање археолошког записа у земљи или води, постоје и други, агресивнији утицаји. Један од најочљивијих јесу илегална ископавања од стране “дивљих трагача” и продаја артефаката на црном тржишту, праксе које су у Србији досегле “индустријске размере”. Међутим, можда још већу претњу представљају савремени развојни пројекти и изградња (стамбено-пословни комплекси, инфраструктура, енергетика, рударство и др). Због специфичности самог археолошко наслеђа, али и изузетног прожимања археологије са савременим развојем, закони већине земаља у свету археолошко наслеђе третирају другачије но друге врсте културног наслеђа, а тако је и у Србији.

У овоме излагању биће указано на нова законска решења у Србији која су донета током протеклих неколико година, и која су у значајној мери побољшала могућности заштите археолошког наслеђа у односу на раније деценије. Ту нису у питању само закони који се директно баве културним наслеђем (Закон о културном наслеђу и Закон о музејској делатности) већ и закони који регулишу кривичну одговорност, планирање и изградњу, рударство, обновљиве изворе енергије. Биће указано и на стандарде међународних финансијских институција. Ти стандарди су обавезујући код развоја инвестиција које се финансирају из међународних кредита или грантова, археолошко наслеђе третирају строже него закони Србије, и санкције за њихово непоштовање су веома ригорозне.

На крају, биће указано и на недостатке у постојећој регулативи везаној за истраживања и заштиту археолошког наслеђа Србији. Од непостојања јединствених стандарда за сама археолошка истраживања, недефинисаних ауторских права, до недостајућих закона, подзаконских аката и правилника који би требало да обезбеде уједначено спровођење већ постојећих законских решења.

ЗАШТИТНА АРХЕОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА У СРБИЈИ – ИЗМЕЋУ СПАСИЛАЧКЕ И ПРЕВЕНТИВНЕ АРХЕОЛОГИЈЕ

Александар Алексић

Завод за заштиту споменика културе Ниш

Заштита археолошког наслеђа институционално установљена у Србији у деценијама након Другог светског рата, оснивањем бројних установа заштите – на првом месту музеја, а затим и завода за заштиту споменика културе, заснивала се пре свега на традиционалној, академској археологији. Сам приступ у заштити представљао је спасилачку археологију, односно археолошка ископавања спровођена у случајевима открића археолошког наслеђа током извођења грађевинских радова, пресудно зависећи од фактора ван археологије. Такав приступ, у својој суштини реактиван, није се разликовао од заштите у европским земљама.

У условима интензивног економског развоја у Европи, током 1980-их година развијен је принцип заштите археолошког наслеђа, који се заснивао на спровођењу заштите од самог настанка пројекта развоја. Овај принцип делује превентивно и намеће обавезу спровођења археолошких истраживања у свим фазама пројекта развоја (од планске документације до извођења грађевинских радова), док је на установама заштите обавеза да методологију заштитних археолошких истраживања прилагоди нивоу угрожавања наслеђа, односно фази пројекта развоја. Спровођење заштите археолошког наслеђа искључиво тек након што дође до случајног открића, а то значи у фази извођења грађевинских и других радова – крајње је неповољно не само по археолошко наслеђе, већ и по пројекат развоја. Спасилачка археологија је тако постала и доказано неадекватна новим околностима. Управо зато је усвојена Европска конвенција о заштити археолошког наслеђа (ревидирана) 1992. године, када је наша земља била у најтежој економској и политичкој изолацији. Не чуди што је Србија Конвенцију формално ратификовала тек 2009. године.

Ипак, упркос ратификовању Конвенције и изложености интензивном економском развоју, у Србији није дошло до потпуне примене принципа превентивне археологије. Нагло повећање заштитних археолошких истраживања, примена нових технологија и боља сарадња између заштитне и академске археологије, ипак нису биле довољне за пуни развој заштите археолошког наслеђа из спасилачке у превентивну археологију. На ово пре свега утичу изостанак институционалне реформе, правилници о спровођењу археолошких истраживања и драстичан мањак археолога у Србији.

РАЊИВОСТ АРХЕОЛОШКОГ НАСЛЕЂА НА ПОДРУЧЈУ СТАРОГ РАСА СА СОПОЋАНИМА КАО ПОСЛЕДИЦА ПОЛИТИЧКО-ИДЕОЛОШКЕ АСИМЕТРИЈЕ МОЋИ

Невена Дебљовић Ристић

Универзитет у Београду – Архитектонски факултет

Подручје Старог Раса са Сопоћанима поседује изузетно сложено вишеслојно наслеђе, чији је мулти-етнички карактер имао утицаја при упису на УНЕСКО-ву листу светске баштине 1979. године. Археолошка истраживања омогућила су темељно изучавање бројних споменика – тврђаве Рас, пећинског манастира Светог Михаила, Трговишта, целина у Ђурђевим Ступовима и Сопоћанима, цркве Светих Петра и Павла, бројних налазишта и некропола, а тек недавно и османске тврђаве у Новом Пазару.

Распад Југославије изазвао је велике демографске промене и институционалну дезоријентацију, а истраживачке кампање на подручју Старог Раса биле су прекинуте, видно утичући на политике заштите наслеђа. Средњовековне задужбине поседовале су значајан археолошки потенцијал, те је обнова манастира убрајана у националне приоритете, док је друго наслеђе, под притисцима нагле урбанизације, губило могућност за институционалну заштиту. У том јазу ојачали су захтеви за истицање османских слојева, откривајући улогу коју наслеђе игра у наглашавању идентитета кроз различите позиције моћи.

Градски парк у оквирима остатака османске тврђаве у Новом Пазару добио је, захваљујући археолошким ископавањима, јавни и идентитетски карактер. Насупрот томе, ревизиона ископавања у комплексу цркве Светог Петра и Павла нису успела да потврде непроцењив стратиграфски значај локалитета. Различити интереси утицали су на девалвацију критеријума вредновања, откривајући дубоку асиметрију и парадокс у системима одлучивања у којој националне институције, верске заједнице, локалне власти и развојни процеси делују на штету законом загарантованих стандарда. Идеолошке промене у контексту тврђаве Рас, потопљена базилика на Трговишту, девастирани локалитет Латинске цркве, неконзервирани археолошки остаци Градине у Постењу само су неки од видова трајне рањивости које се крећу у распону од политички диригованих активности до нестанка материјалних трагова.

Рад идентификује различите облике утицаја по археолошко наслеђе на подручју Старог Раса са Сопоћанима, чиме отвара питање одговорности – личне, професионалне, колективне. Одсуство јасно дефинисане културне политике, пропусти у примени међународних смерница и закона чине рањивост археолошког наслеђа ширим друштвеним и етичким проблемом и указују на неопходност успостављања јасних механизма заштите заснованих на научним и стручним основама.

ЗАШТИТА АРХЕОЛОШКОГ НАСЛЕЂА У БАЧКОЈ – МЕТОДОЛОГИЈА И ПРАКСА

Ивана Пашић

Покрајински завод за заштиту споменика културе Петроварадин

Географске карактеристике неког подручја утичу на интензитет насељавања, као што утичу и на обликовање материјалне културе. Територија Бачке је пример равничарског подручја у међуречју две велике европске реке, у коме је археолошко наслеђе из свих периода прошлости веома богато и бројно. До сада је у овој области, површине око 8500 km², откривено око 5000 археолошких локалитета, што вероватно не представља ни половину укупног броја локалитета. Интензивна обрада земљишта на преко 70% територије уништила је површинске слојеве, али се испод њих и даље сачувало богато археолошко наслеђе.

Као и у прошлости, и у данашње доба Бачка представља важно транзитно подручје и припада економски најразвијенијим деловима државе, што утиче и на већи интензитет грађевинских активности, а самим тим и на интензитет и потребу за спровођењем заштитних археолошких истраживања. Служба заштите непокретних културних добара, организована у три завода за заштиту споменика културе са укупно пет стално запослених археолога, суочена је са великим изазовима у спровођењу заштите угрожених археолошких локалитета.

У основи, заштита археолошких локалитета може се раздвојити на два сегмента. Први представља примарну превентивну заштиту која подразумева откривање локалитета и картирање, као и спровођење административних процедура (поступци за проглашење, уграђивање у просторне и урбанистичке планове, израда студија заштите, издавање услова за градњу и програма мера заштите). Други сегмент представља спровођење прописаних услова и мера заштите угрожених археолошких локалитета у виду археолошких ископавања и археолошког надзора.

У оквиру првог сегмента, подаци о археолошким локалитетима се уграђују у просторне и урбанистичке планове, а што последично подразумева обавезу пријављивања и поштовања услова заштите за све грађевинске активности које се планирају на простору неког археолошког локалитета. У овом примарном сегменту, прописане административне процедуре повезане са изградњом и заштитом локалитета се у великом проценту поштују, али често зависе од тумачења локалне општинске администрације.

У оквиру другог сегмента, надлежни заводи спроводе мере заштите поступком који подразумева комплетно истраживање угрожених површина методом широког ископа, као и археолошки надзор свих локација које потенцијално могу бити археолошки локалитети. У овом сегменту проблеми су изразитији јер су повезани са финансирањем и роковима, а заштитна археолошка истраживања, иако прописана предпројектним условима, често не буду планирана ни у погледу финансија ни у погледу рокова приликом планирања грађевинских радова.

АРХЕОЛОШКО НАСЛЕЂЕ У СРБИЈИ: ИЗМЕЂУ НАУКЕ И ИДЕНТИТЕТСКИХ ПОТРЕБА

Владимир Михајловић

Универзитет у Београду – Филозофски факултет, Одељење за археологију

Археологија је од самог стварања као научне дисциплине била снажно повезана са запитаностима о пореклу савремених и карактеру заједница у прошлости, а служила је као поуздан начин давања одговора на ова и сродна питања. Будући да је као аутономно истраживачко поље настала у контексту конституисања националних држава, археологија је била саобразна са идеологијом родољубља. Од својих најранијих дана, она је схватана као историјска наука чији је задатак да пружи одговоре о древности, величанствености и пореклу нација и њихових држава.

Археолошки остаци, како они који су били непосредно везивани за прошлост појединих народа, тако и они са којима нису устврђиване директне етничке или државне везе, схватани су као сведочанства о цивилизацијском континуитету и културном богатству из којих су израсле савремене нације. Конструкција националног идентитета стога је подупирана позивањем на „научно-објективна“ археолошка тумачења, а ова појава била је присутна у свим друштвима „западног света“. После Другог светског рата, а услед претходних злоупотреба, критичко преиспитивање темеља и постулата археологије довело је до слабљења веза са националистичким дискурсима. Отпочело је строже усмерење ка објективности и уздржаност од олаког националног уоквиравања археолошког наслеђа. Међутим, ова повезаност није у потпуности прекинута, а у бројним случајевима је изнова покренута и прилагођена актуелним друштвеним и политичким околностима.

Овим излагањем разматра се однос између потреба које друштво у Србији има у погледу разумевања сопствених идентификација са једне, и знања које археологија производи са друге стране. Узимајући у обзир раст и свеprisутност псеудоархеолошких садржаја националистичког типа, проблематизују се разлози због којих археолошка тумачења често нису задовољавајућа за јавност, а у одређеним круговима се чак карактеришу као „подметнута прошлост“. Шта наша струка може да понуди као одговор на ову појаву, шта тачно пружа нашем друштву и на које начине може да изађе у сусрет идентитетским потребама које се у њему појављују питања су којима се ово излагање обраћа.

ИСТОРИЈСКЕ ВИЗУЕЛИЗАЦИЈЕ И 3Д ДИГИТАЛНЕ РЕКОНСТРУКЦИЈЕ - СТАРИ ИЗАЗОВИ, НОВИ АЛАТИ

Владан Здравковић

Византолошки институт САНУ

У односу на прве деценије увођења 3Д софтвера мултимедије у праксу израде научно заснованих визуелизација споменичког наслеђа, које се поклапају са последњих десет година прошлог века, прва четвртина 21. века је донела скоковити развој тих технологија и нарочито њихову специјализовану версатилност. Разноврсност примене садашњих рачунарских технологија у области проучавања, студирања и промоције културног наслеђа и научних резултата свих категорија у јавности, проистекла је првенствено из нарасле интердисциплинарности појединих научних грана као и развоја савремене технологије премера површине Земље и прикупљања података са терена. Те су технологије трансформисале геодезију из традиционалних метода у дигитални, високопрецизни процес који се заснива на 3Д моделирању, аутоматизацији и даљинској детекцији. Уз садашње напредне софтвере за 3Д моделовање и рекреирање не само некада постојеће историјске архитектуре него и њеног постављања у исправна 3Д топографска окружења која су проистекла из геоморфолошких анализа, односно из резултата примене технологија напредног скенирања Земљине површине и свих структура на њој, достигнуте су могућности као никада раније. Ауторски тимови су данас заиста у прилици да остваре убедљиве и атрактивне приказе прошлости. Међутим, остварене резултате у тој области ће и даље пратити скрутинизација према којој су резултати добри колико и методологија рада коју примењује ауторски тим који је окупљен око пројекта.

То значи да, у светлости шаролике напредне технологије за израду 3Д дигиталних визуелизација и реконструкција споменичког наслеђа, и даље важе премисе које су биле захтеване и у време почетака развоја софтвера мултимедије а на чије се испуњење чекало у академској заједници јако дуго. Те премисе подразумевају у садашњем тренутку пре свега ауторску одговорност према пласирању резултујућег приказа прошлости ка јавности, као и изналагању исправне радне методологије и сабирања све доступне научне грађе и других референтних података ради постизања објективне представе о епохи и споменику који се промовише. У суштини таквих подухвата остаје и даље неизбежни и најзахтевнији корак који подразумева дуготрајну и компетентну аналитику расположиве научне грађе и података, што све представља темељ на који се пројекат визуелизације и реконструкције поставља и даље развија.

ДА ЛИ ЈЕ ПРОШАО ВОЗ ИЛИ СМО УХВАТИЛИ ТАЛАС – О РЕЛЕВАНТНОСТИ СРПСКЕ АРХЕОЛОШКЕ ПРАКСЕ У МУЗЕЈИМА И САВРЕМЕНОМ ДРУШТВУ

Милош Спасић

Музеј града Београда

Двадесет први век је донео са собом нове обрасце деловања хуманистичких наука у свакодневном животу. Устаљени приступи у презентацији, промоцији и курирању археолошког наслеђа значајно су дивергирали у односу на савремене приступе и опште modele ангажовања у дисеминацији научног знања. Поред традиционалних стратегија музејских, научних и образовних институција, те појединаца у дељењу сазнања о новим открићима, попут класичних медијума и акција какве су изложбе и предавања, српски археолози су, чини се, ухватили талас и укључили се у савремене трендове промоције баштине, које се све више ослањају на нове дигиталне платформе, друштвене мреже, већу иклузивност маргиналних популација и већу инволвираност са локалним заједницама. Светлих примера из праксе је много, и они, недвосмислено, указују да је дошло до значајне сегментације и децентрализације деловања – у том смислу да су овај задатак на себе преузеле и организације које су по својој природи анахроне и независне од главних токова, попут цивилног сектора, неформалних удружења грађана, али и младих људи. Охрабрујући подаци говоре о јединственим и успешно реализованим програмима и активностима мањих музејских и културних центара, далеко од престоничке вреве и традиционалних центара збивања везаних за велике градове са добром инфраструктуром попут Београда, Новог Сада и Ниша. Фокалне тачке и чворшта културне делатности постале су и мање средине у Србији попут Кикинде, Књажевца, Сомбора, Лесковца, Смедеревске Паланке, Вршца и других. Данас, археолошке изложбе у Србији показују јасну намеру и напор ауторских тимова да изнесу вишезначност и комплексност друштвеног контекста која се крије иза саме појавности предмета.

Са друге стране, стварна улога и релевантност, не само српске археолошке праксе и деловања, за најважније и најактуелније друштвене теме и проблеме и даље су у дубокој сенци у коју су скрајнуте већина хуманистичких и друштвених дисциплина пред диктатом рационализације научних фондова и ширих друштвених политика и стратегија. И у оваквој општој друштвеној клими, српски археолози су пронашли начине да активније учичу на бројне изазове савременог друштва, попут питања улоге и положаја жена, климатских промена, миграција, као и остваривања и заштита елементарних друштвених права, која су веома често на овим просторима била угрожена. Предавање ће кроз сликовите примере из археолошке праксе показати да је српска археологија ухватила талас, те да смо се укрцали на прави воз, а да смо закопали друштвену инертност, ирелевантност и превазиђене коцепте (не)делања.

АРХЕОЛОГИЈА И КУЛТУРНИ ПРЕДЕО: ОД ТЕНТАТИВНЕ ЛИСТЕ ДО СТВАРНОСТИ ЗАЈЕДНИЦЕ (СЛУЧАЈ БАЧА)

Славица Вујовић

Фондација за управљање Културним пределом Бача

Културни предели чине око 10% добара на Листи светске баштине. Процес истраживања и дефинисања ових простора захтева холистички, мултидисциплинарни приступ који превазилази секторске поделе, при чему је улога археологије кључна за разумевање континуитета предела као темеља његовог развоја. Пут од уписа на Тентативну листу до финалне номинације дуготрајан је и исцрпљујући. Додатно га усложњава двостепена оцена уведена 2024. године, која захтева вештину усклађивања строгих бирократских механизма са реалним животом. Бављење културним пределом нуди прилику да наслеђе постане покретач локалног развоја, уместо да се доживљава као развојни терет.

Надовезујући се на глобалне дебате поводом педесет година Конвенције о светској баштини, овај рад анализира еволуцију процедуре номинације и глобално стање у овој категорији, са посебним освртом на проценат предела чији је OUV суштински генерисан археолошким слојевима. Кроз ту призму се посматра и студија случаја Културног предела Бача, који је прошао комплетан процес номинације заснован на континуитету живота документованом управо кроз археологију. Један од кључних доприноса био је аналитичко-синтезни преглед који је, кроз бројне локалитете на рубовима Дунавског Лимеса, осветлио културну разноликост простора. Рад на досијеу убрзао је истраживања, објединио документацију и покренуо транзицију запуштених руина у отворене, едукативне просторе, при чему су археолози и сродне струке успели да превазиђу секторске баријере.

Ипак, највећи изазови појавили су се у области управљања културним пределом и суштинског учешћа институција. Показало се да бројни задаци превазилазе капацитете локалне заједнице и реалне околности у којима археолошка делатност у Србији функционише. Археологија је тако остала у зони препознатог потенцијала, али не и активног ресурса за развој. Искуство Бача доказује да је археологија успела да предео из визуелног феномена преведе у дубински историјски документ. Иако је заузела важно место у номинационом процесу, она је истовремено оголила потребу за оштријим фокусом на заштиту, презентацију и свеобухватна истраживања. Нужно је благовремено сагледати крајњи ефекат наслеђа на заједницу и јавност, како би се стручни изазови трансформисали у одрживу друштвену стварност.

АРХЕОЛОШКО НАЛАЗИШТЕ ВИМИНАЦИЈУМ – МОДЕЛ ОЧУВАЊА КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА

Снежана Голубовић

Археолошки институт

Археолошки локалитет Виминацијум никада није био изгубљен или заборављен. Као важно војно седиште и главни град римске провинције, поникао на територији келтског племена Скордиска, у својој историји дугој шест векова, имао је динамичан развој и био место где су се сусретале културе Истока и Запада. За време свог постојања град је много пута био опседан и пљачкан. Након коначног разарања, његови остаци су током векова и даље мамили пљачкаше, што се наставило до данас.

Крајем XIX и почетком XX века обављена су прва археолошка истраживања којима је документован логор правоугаоне основе и велико цивилно насеље недалеко од његових западних бедема. После више од 70 година, због изградње термоелектране почињу велика заштитна ископавања некрополе Виминацијума на којој је откривено више од 14.000 гробова, а затим су у XXI веку започета и прва систематска ископавања логора и града. Екипа пројекта Виминацијум састављена од научника разних профила ради истраживања града и логора имала је и још један задатак, а то је да нађе начин да спречи даље пљачкање локалитета.

Увидевши да је једини начин да се локалитет заштити био да се „оживи“, основан је археолошки парк. Прво су за посетиоце била презентована три археолошка објекта, а затим се годинама тај број повећавао захваљујући континуираним ископавањима. Изграђен је научно-истраживачки центар (*Domus Scientiarum*), а затим и Лимес парк, пројектовани као објекти са вишеструком наменом за организације конгреса и тематских скупова, рад са студентима, летње школе и смештај туриста. Због свог изузетног значаја Виминацијум је стављен на листу обавезних локалитета за ђачке екскурзије, а многобројне радионице користе се и за едукацију локалног становништва. Од 2010. године Виминацијум је непрекидно укључен у разне пројекте Европске Уније путем којих развија међународну сарадњу. Све те активности допринеле су драстичном смањењу илегалних ископавања и очувању културне баштине.

